

Sygn. akt III CSK 259/09

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 2 czerwca 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marian Kocon (przewodniczący)

SSN Stanisław Dąbrowski

SSA Jan Futro (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa C. B.

przeciwko B. B. i D. B.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 2 czerwca 2010 r.,

skargi kasacyjnej pozwanych B. B. i D. B.

od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 25 listopada 2008 r., sygn. akt I ACa (...),

oddala skargę kasacyjną.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 19 maja 2008 r. Sąd Okręgowy w K. zasądził solidarnie od pozwanych D. B. i B. B. na rzecz powoda C. B. kwotę 51 783 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 19 lutego 2007 r. do dnia zapłaty oraz kwotę 5 197 zł tytułem

kosztów procesu. Nie obciążył pozwanych kosztami sądowymi należnymi Skarbowi Państwa.

Sąd ten ustalił, że powód C. B. posiadający obywatelstwo niemieckie oraz pozwane D. B. i B. B. należą do kręgu spadkobierców ustawowych po zmarłym w dniu 11 listopada 2000 r. R. B. Sąd Rejonowy w K. prawomocnym postanowieniem z dnia 14 listopada 2003 r. stwierdził, iż spadek po nim nabyli wprost z mocy ustawy pozwane i powód w częściach równych, każdy po 1/3, natomiast wchodzące w skład spadku gospodarstwo rolne, położone w O., nabyły na mocy ustawy pozwane w częściach równych, po 1/2 każda. Przyczyną wyłączenia C. B. od dziedziczenia nieruchomości rolnej było niespełnienie przez niego wymogów z art. 1059 k.c.

Jak ustalił Sąd Okręgowy w K., w skład spadku po R. B. weszła część gospodarstwa rolnego o łącznej powierzchni 1,9140 ha, położonego w O. w gminie Skąpa, objęta księgą wieczystą KW nr (...)4 prowadzoną przez Sąd Rejonowy w K., VIII Zamiejskowy Wydział Ksiąg Wieczystych z siedzibą w S. Gospodarstwo to w chwili otwarcia spadku stanowiło przedmiot współwłasności w częściach równych R. B. i B. B. z tytułu łączącej ich małżeńskiej wspólności ustawowej. Wartość rynkowa gospodarstwa wynosiła 310 700 zł. Cały dochód jaki pozwane uzyskiwały z uprawy gruntu wynosiła około 1 500 zł rocznie. Płaciły natomiast 250 zł podatku od nieruchomości.

Sąd ten ustalił ponadto, że jedynie pozwana B. B. mająca 83 lata, mieszka w zabudowaniach gospodarstwa rolnego, zaś pozwana D. B. na stałe mieszka w K. i przyjeżdża do matki na weekendy. Pozwane nie posiadają żadnych oszczędności, pozwana B. B. otrzymuje rentę w wysokości 1 400 zł, zaś samotnie wychowująca 19-letniego syna pozwana D. B. uzyskuje dochód miesięczny w wysokości 850 zł.

Zdaniem Sądu Okręgowego w K. w niniejszej sprawie spełnione zostały wszystkie przesłanki zastosowania art. XXIII przepisów wprowadzających kodeks cywilny: powód posiada obywatelstwo niemieckie i należy do kręgu spadkobierców ustawowych po zmarłym R. B., jego prawa do dziedziczenia należącego do spadku gospodarstwa rolnego zostały wyłączone na podstawie przepisu szczególnego (art. 1059 k.c.), zaś w stosunkach z Republiką Federalną Niemiec istnieje wzajemność przewidziana art. XXIII przepisów wprowadzających kodeks cywilny.

W tej sytuacji Sąd Okręgowy w K. uznał, że powodowi przysługuje roszczenie o zapłatę równowartości pieniężnej tej części spadku, która przypadłaby mu w udziale, gdyby jego prawo do dziedziczenia nie zostało ograniczone. Nie budziło żadnych wątpliwości tego Sądu, że jeśliby nie istniało ograniczenie wynikające z przepisu 1059

k.c., C. B. przypadłby również udział w gospodarstwie rolnym, w tym we wchodzącej w jego skład nieruchomości, na zasadach ogólnych, tj. wspólnie z pozwanymi w 1/3 części, z tym, że w związku z panującym pomiędzy R. B. a B. B. ustrojem małżeńskiej wspólności ustawowej, dziedziczeniu podlega tylko połowa przedmiotowego gospodarstwa rolnego. Z tych względów udział jaki przysługiwałby C. B. stanowi w rzeczywistości szóstą część całości. Równowartość pieniężną części gospodarstwa rolnego, jaką dziedziczyłby powód, stanowiła zatem kwota 51 783 zł. Zgodnie zaś z art. 1034 k.c. do chwili działy spadku spadkobiercy ponoszą solidarną odpowiedzialność za długi spadkowe.

Sąd Apelacyjny, dzielając powyższe ustalenia i poglądy Sądu Okręgowego w K., oddalił apelacje obu pozwanych wyrokiem z dnia 25 listopada 2008 r.

Od powyższego wyroku Sądu Apelacyjnego skargę kasacyjną wniosły obie pozwane, zarzucając w ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię art. XXIII p.w. k.c., która łamie konstytucyjną zasadę równości w traktowaniu obywateli polskich i państw obcych oraz niezastosowanie reżimu znoszenia współwłasności gospodarstw rolnych określonego w przepisie art. 216 § 1, 2 i 3 k.c., jako jedynie właściwego w takim przypadku „promiscue” zarówno do dziedziców, jak i uprawnionych na mocy przepisu szczególnego.

W ramach podstawy kasacyjnej z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. skarżące zarzuciły mające istotny wpływ na wynik sprawy naruszenie art. 320 k.p.c. w zw. z art. 216 § 3 k.c. polegające na odwróceniu przez Sąd Apelacyjny zasady wynikającej z tych przepisów (*ratio legis*), umożliwiającej odroczenie i rozłożenie na raty świadczenia w przypadku niemożności jego spełnienia przez dłużnika.

Podnosząc te zarzuty skarżące wniosły o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości oraz orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Prokurator Generalny wyraził pogląd, że skarga kasacyjna winna być oddalona.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Nie zachodzi zarzucane naruszenie prawa materialnego tj. art. XXIII przepisów wprowadzających kodeks cywilny (dalej: p.w. k.c.). Zgodnie z powołanym przepisem obywatel obcego państwa, którego prawa do gospodarstwa rolnego zostały wyłączone lub ograniczone na podstawie przepisu szczególnego, ma w stosunku do spadkobierców, na rzecz których to wyłączenie lub ograniczenie nastąpiło, roszczenie o równowartość uszczerbku majątkowego, jakiego nie doznałby, gdyby wspomniane ograniczenia nie obowiązywały.

Powyższy przepis odnosi się zarówno do dziedziczenia ustawowego, jak i testamentowego, a także obejmuje wypadki, gdy wskutek działania przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych wyłączeniu lub ograniczeniu uległy prawa obywatela państwa obcego do otrzymania zapisu. Przy obliczaniu należnej temu obywatelowi równowartości szacuje się wartość gospodarstwa spadkowego w zasadzie według cen rynkowych. Przy ustalaniu zakresu uprawnień takiego spadkobiercy nie stosuje się do szacunku gospodarstwa rolnego zasad określonych w art. 1078, chyba, że ustawodawstwo państwa, którego jest on obywatelem, przewiduje odnoszące się do obywateli polskich ograniczenia podobne do zamieszczonych w art. 1078 (zasada prawna uchwalona przez SN w składzie siedmiu sędziów w dniu 22 stycznia 1968 r. w sprawie III CZP 18/67, OSNCP 1968, poz. 201).

Omawiany przepis stosuje się tylko pod warunkiem istnienia wzajemności w państwie, którego obywatelem jest spadkobierca (lub zapisobierca) uprawniony do otrzymania równowartości pieniężnej części spadku, której pozbawiły go obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej przepisy prawa. Na pozór przepis ten stwarza pewien przywilej dla obywateli państw obcych. W rzeczywistości jednak ma on na celu uniknięcie nierównego traktowania obywateli polskich za granicą. Jak podkreśla się w doktrynie, zachodziła bowiem obawa, że w braku takiego przepisu państwa, w których nie obowiązują ograniczenia w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych, mogłyby w drodze retorsji wprowadzić szczególne restrykcje w stosunku do obywateli polskich powołanych do spadku w obszarze ich jurysdykcji.

Przy stosowaniu art. XXIII p.w. k.c. należy zwrócić uwagę, że w chwili jego wejścia w życie w Kodeksie cywilnym obowiązywał przepis art. 1075 k.c., zgodnie z którym spadkobiercy, którzy bezpośrednio przed działem spadku pracowali w spadkowym gospodarstwie rolnym nieprzerwanie co najmniej od roku albo w chwili działu spadku byli członkami rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub pracowali w gospodarstwie rolnym takiej spółdzielni i którzy przy działu spadku nie otrzymali tego gospodarstwa lub jego części, jak również spadkobiercy trwale niezdolni do pracy otrzymywali spłaty odpowiadające pełnemu udziałowi spadkowemu w gospodarstwie rolnym (§ 1). Natomiast spłaty przypadające innym spadkobiercom uprawnionym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego mogły być obniżone, a przy określaniu stopnia ich obniżenia brano pod uwagę:

- 1) typ, wielkość i stan gospodarstwa rolnego należącego do spadku,

2) sytuację osobistą i majątkową spadkobiercy zobowiązanego do spłat i spadkobiercy uprawnionego do spłat (§ 2).

Zatem tych wszystkich ograniczeń dotyczył wskazany przepis art. XXIII p.w.k.c.

Nie można nie zauważyć, że obecnie, po zniesieniu ograniczeń dotyczących dziedziczenia gospodarstw rolnych, ograniczenia dotyczące spłat należnych współwłaścicielowi nieruchomości rolnej wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego znajdują się jedynie w art. 216 § 2 k.c. Nie zmienia to jednak faktu, że kwestionowany w skardze przepis ma nadal – na zasadach wzajemności – rekompensować te ograniczenia.

Odmawiając zastosowania przepisu art. 320 k.p.c. i rozłożenia zasądzonego świadczenia na raty Sąd drugiej instancji wskazał, że „szczególnie uzasadniony wypadek” uzasadniający takie orzeczenie zachodzi jedynie wtedy, gdy występują realne, choć odsunięte w czasie możliwości dokonania takiej spłaty w ramach sytuacji ekonomicznej zobowiązanego, a obie pozwane z bieżących dochodów takiej spłaty nie są w stanie dokonać. Sąd drugiej instancji wskazał, że pozwane nie zaproponowały okresu i warunków na jakich byłyby w stanie zaspokoić powoda i że jedyną drogą zaspokojenia powoda może być sprzedaż części nieruchomości. Sąd ten wskazał, że z uwagi na to, że sprzedaż taka jest zdarzeniem przyszłym i niepewnym nie można było wyznaczyć terminu spełnienia świadczenia.

Skarżące jednak żadnej z tych przesłanek nie zakwestionowały w skardze.

Z tych względów, skoro skarga kasacyjna nie znajduje uzasadnionych podstaw, należało ją oddalić (art. 398¹⁴ k.p.c.).